

L'ALTERNANÇA SORDA/SONORA EN ELS CASTELLANISMES DEL CATALÀ VULGAR AMB CONSONANT SORDA ORIGINÀRIA

1 — És ben sabut que el fonema /s/ del català es realitza mitjançant el so corresponent: [s]. Nogensmenys, hom no ignora tampoc que aquesta [s], naturalment sorda, apareix sovint sonoritzada en [z], en la modalitat parlada més corrent. I bé, malgrat que és més aviat rar que se'n derivin confusions significatives (car la tal neutralització indèguda de totes dues consonants ocorre en molt pocs casos, que altrament serien exemple dels anomenats "parells mínims"), les gramàtiques normatives denuncien sistemàticament, i amb tota la raó, la dita pronunciació incorrecta. Es tracta d'un defecte articulatori que sens dubte obeeix raons profundes del sistema fonològic del català oriental, que sembla cercar, pel costat de les consonants, un augment general de sonicitat¹.

La realització de /s/ mitjançant el so sonor [z] apareix dins mots catalans genuïns, bé que sovint poden ésser titllats de savis en algun aspecte, en els quals, però, és indubtable que el fonema corresponent és la sibilant sorda /s/². De més a més, hi ha tota una altra bella sèrie d'exem-

¹ He presentat aquest fenomen, tot fent-ne un breu comentari, a *L'alternance sourde / sonore dans les réalisations de /s/ en catalan*, aparegut dins *Phonétique et linguistique romanes, Mélanges offerts à M. Georges Straka*, tome I, Lyon-Strasbourg 1970, pàgs. 32-42.

² Vegeu els exemples esmentats a *L'alternance*, op. cit., § 4. Aprofito l'ocasió de retornar d'una manera o altra al mateix tema, per a afegir sis exemples nous (sentits per mi —i comprovables per qualsevol que hi posarà atenció—, no una, sinó diverses vegades, en nombre suficient perquè figurin a la llista dels que aleshores esmentava). Son: 1) *Arreccerat*. DCVB: [s]. Pronunciat: [z]. En canvi, segons les meves observacions, *recer* (o *recés*, que sovint hom confon amb *recer*) i d'altres mots del mateix grup són pronunciat fixament amb [s]. 2) *Fissura* (al DCVB no consta la pronúncia corresponent). Pronunciat: [z]. 3) *Hissar*. DCVB: [s]. Pronunciat sovint: [z]. 4) *Oli de ricí*. Sentit sovint amb [z]. El DCVB remarca que vulgarment hom l'anomena *oli de recino*; afegeixo que he sentit pronunciar aquest vulgarisme sota la forma *de resina* [z], on (per un creuament amb *resina*), la [z] pot explicar-se per raó d'analogia. 5) *Remissió*. DCVB: [s]. Pronunciat: [z]. 6) *Velocitat*. DCVB: [s]. Pronunciat sovint: [z]. Recordem que l'abreviatura DCVB indica el *Diccionari Català Valencià Balear*, per A. M. ALCOVER I FRANCESC DE B.

ples: ara són mots manlevats al castellà, molts cops vulgarismes estridents. Ja n'havia anunciat l'existència³, i ací em proposo de presentar-ne uns quants exemples. Naturalment, es tracta gairebé sempre de barbarismes, és a dir de mots no acceptats en el català correcte i que manquen, per tant, al diccionari normatiu. Tanmateix, aquest fet ens dóna la seguretat que els exemples que presentaré, provinents del castellà (que no posseeix pas el fonema /z/ sonor), són mostres evidents de la tendència catalana a la sonorització de la sibilant sorda intervocàlica, per tal com ens referim a mots en els quals la qualitat sorda de les consonants en qüestió, en llur pronunciació castellana originària, és indiscutible.

2 — La sibilant sorda dels vulgarismes catalans de provenença castellana pot tenir un doble origen, puix que correspon sia al fonema /s/ sia al fonema /θ/ del castellà. Per al primer cas, no cal fer cap comentari previ: la [s] intervocàlica del castellanisme, quan és objecte del fenomen que presentem ací, és simplement pronunciada amb vibració de la glotis, i esdevé la [z] sonora en el manlleu català. Quan el vulgarisme en qüestió conté originàriament la interdental castellana, ja és sabut que, en mancar el sistema català de la dita articulació, la llengua hi practica universalment la substitució de la interdental [θ] per l'alveolar [s]⁴.

De fet, doncs, tant si els castellanismes originaris tenien una /s/, com si tenien una /θ/, tots dos tipus conflueixen perquè, d'entrada, són pronunciats amb la mateixa alveolar sibilant sorda, ço és l'únic so [s]. La dita confluència constitueix, de més a més, una bona prova que els manlleus han estat incorporats per via oral (com és, d'altra banda, natural, tractant-se de vulgarismes).

Precisament el procés oral d'introducció dels castellanismes que contenen [s] es el que explica que, en llur immensa majoria, els vulgarismes d'aquest origen continuïn tenint la consonant sorda [s], tant si contien en castellà l'alveolar [s], com si contien la interdental [θ]. Vull dir que tot el procés s'ha produït entre consonants sordes.

MOLL, 10 vols., Palma de Mallorca 1930-1962. Altres abreviatures emprades ací: 1) DCELC = *Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana*, por J. CO-ROMINAS, 4 vols., Madrid-Berna 1954-1957. 2) DGLC = *Diccionario General de la Lengua Catalana*, per POMPEU FABRA, 2ª ed., Barcelona 1954.

³ *L'alternance*, op. cit., § 3.

⁴ Em refereixo, doncs, a l' "articulación normal de la z castellana, que no existe en catalán común, pero que aparece en palabras de la lengua vecina, que más o menos se usan en determinados casos en el habla corriente; en todas ellas es normal la sustitución de [θ] por [s]: cast. "zarzuela" [sərsweɫə], cast. "zarandear" [səɾəndəɾá], y todos los nombres propios terminados en -z: cast. "Jerez" [səɾés] o [xəɾés], cast. "López" [lópəs] etc. En esta conversión se ha basado la adaptación de los préstamos del castellano, como *sambra* [sámbrə] (< cast. "zambra"), *sa-*

3 — La regla general de la pronunciació dels vulgarismes catalans provinents del castellà és, doncs, que conservin la [s]. Heus en ací uns quants exemples ⁵:

a) *castellanismes originaris amb [s]*:

barbarisme	procedència	mot genuí
1 — <i>engrassar</i> [s]	cast. "engrasar"	<i>greixar, untar</i>
2 — <i>passillo</i> [s]	cast. "pasillo"	<i>passadis, corredor</i>
3 — <i>rissa</i> [s]	cast. "risa"	<i>rialla, riure</i>
4 — <i>sosso</i> [s]	cast. "soso"	<i>fat, insípid</i>
5 — <i>tiesso</i> [s]	cast. "tieso"	<i>rigid, enterc</i>

b) *castellanismes originaris amb [θ]*:

barbarisme	procedència	mot genuí
1 — <i>bussó(n)</i> [s]	cast. "buzón"	<i>bústia</i>
2 — <i>cenisero</i> [s]	cast. "cenicero"	<i>cedrer</i>
3 — <i>despressi</i> [s]	cast. "desprecio"	<i>menyspreu</i>
4 — <i>ressibo</i> [s]	cast. "recibo"	<i>rebut</i>
5 — <i>rosse</i> [s]	cast. "roce"	<i>frec, fregament</i>

4 — Ara bé, la [s] dels barbarismes, així que aquests han estat incorporats, es comporta, dins el sistema de sons català, com la [s] de qual-sevol altra provinença. Així, si la [s] de molts mots genuïns ja presenta nombrosos casos de sonorització en [z], aparentment immotivada ⁶, no ens ha de sorprendre de constatar que també la [s] dels vulgarismes d'origen castellà sigui sovint objecte de sonorització. Cal dir que no es tracta de la sonorització de fonètica sintàctica, que hom pot observar en els casos de "liaison" de tipus català, ja en el curiós castellà parlat per molts catalans: el cast. "los hombres" és pronunciat molts cops, entre catalans, [lozómbres], en comptes de [losómbres]. En rigor, no es tracta tampoc (bé que ara ja ens acostem més al terme) de la sonorització dins castellanismes del tipus de *desahogo*, amb [z] (pels correctes *allenjament*, *desfo-*

rabanda [səɾəbándə] (< cast. "zarabanda"). (A. M. BADIA MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana*, Barcelona 1951, § 35, I, pàg. 99).

⁵ És fàcil de comprendre que podríem inserir dotzenes i dotzenes d'exemples. Jo mateix en tinc molts de recollits. Em limito, però, a adduir-ne cinc que tenen [s] a la forma originària, i uns altres cinc que hi tenen [θ]. Ultra el barbarisme (sota la seva forma més corrent), incloc el mot castellà del qual aquell és una adaptació i el mot correcte català corresponent.

⁶ Aquesta és la qüestió que he presentat i discutit a *L'alternance*, op. cit.

gement), per tal com, ací, la sonorització es troba encara lligada a un element de formació de mots (el prefix *des-*, que, d'acord amb els principis de la prosòdia catalana, sonoritza la sibilant, si és seguida per una vocal).

No. Es tracta de casos en els quals un mot d'origen castellà, que conté [s] sorda, és pronunciat amb aquesta sibilant sonoritzada, feta, doncs, [z]. Ni més ni menys que hom diu correntment *agressió* amb [z], i *comissari* amb [z], i *impressió* amb [z], en comptes de les sordes corresponents ⁷. Hem d'enregistrar, doncs, una manca de coherència dins el sistema fonològic del català, dins el qual, si s'ha de salvar l'oposició *s/z*, no té sentit que el fonema /s/ es realitzi precisament mitjançant [z], el seu correlatiu sonor!

5 — I bé, malgrat tot, els fets són com són. Així, dins el grup de vulgarismes d'origen castellà que contenen [s], i bé que en llur majoria la sibilant s'hi conserva sorda (és el "cas general", de què parlàvem suara, § 3), no deixem de trobar-hi molts casos de sibilant sonoritzada. De vegades sembla que podem atribuir la sonora del castellanisme en qüestió a l'existència d'un mot català (relacionat amb el castellanisme, sia per la forma, sia pel significat), el qual mot català, en posseir [z] d'una manera procedent i justificada, s'ha convertit en inductor de la pronunciació sonoritzada del castellanisme. Heus en ací dues mostres, una amb la sibilant alveolar [s], i l'altra amb la interdental [θ] originàries. Amb [s] d'origen, tenim *pesadilla* 'malson' (pres del cast. "pesadilla"), que és pronunciat sempre amb [z]; el verb *pesar* (i tot un grup de mots afins), bé que no tinguin directament el mateix significat, poden haver actuat en tant que inductors, propagant llur [z] sonora al manlleu *pesadilla*. Amb [θ] d'origen, tenim *gosar* 'gaudir, disfrutar' (pres del cast. "gozar"), que també és pronunciat sempre amb [z]; l'inductor pot haver estat, ara, el verb *gosar* (formalment idèntic al castellanisme esmentat), que significa, però, 'atrevir-se'. Dos casos de sonorització de [s] en [z] mancada de fonament, en els quals, això no obstant, la modificació articulatòria pot ésser atribuïda a l'analogia amb mots catalans relacionats, que ja posseeixen una sonora genuïna.

6 — Ara bé, no manquen diversos exemples que han d'haver sonoritzat la sibilant espontàniament, per als quals no és fàcil de veure cap raó d'analogia que els hagi induïts a la dita modificació. Com abans, i bé

⁷ Són precisament els casos estudiats a *L'alternance*, § 4, en nombre d'una trentena, que seria fàcil de doblar, prenent en consideració derivats i altres mots afins.

que també ara en podria adduir més, em limito a presentar cinc exemples de cada grup ⁸.

a) *castellanismes originaris amb [s]*:

	barbarisme	procedència	mot genuí
1	— <i>aplauso(s)</i> [z]	cast. "aplauso(s)"	<i>aplaudiment(s)</i>
2	— <i>ausència</i> [z] ⁹	cast. "ausència"	<i>absència</i>
3	— <i>desabuci</i> [z]	cast. "desahucio"	<i>desdonament</i>
4	— <i>fresó</i> [z]	cast. "fresón"	<i>maduixot</i>
5	— <i>traseo</i> [z]	cast. "traseo"	(eufemisme, per <i>cul</i>)

b) *castellanismes originaris amb [θ]*:

	barbarisme	procedència	mot genuí
1	— <i>azarar</i> [z]	cast. "azorar" ¹⁰	<i>astorar(-se)</i> , <i>torbar</i> (-se)
2	— <i>cruse</i> [z]	cast. "cruce" ¹¹	<i>encreuament</i>
3	— <i>desquartisar</i> [z]	cast. "descuartizar"	<i>esquarterar</i>
4	— <i>gamusa</i> [z] ¹²	cast. "gamuza"	<i>camussa</i>
5	— <i>trenzilla</i> [z]	cast. "trencilla"	<i>trenyella</i>

7—No costaria gens de fer comentaris sobre paraules que, d'una manera o altra, podrien ésser incloses dins les llistes precedents, però no les hi he posades per tal com sempre hi ha un factor o altre que obliga a con-

⁸ Com abans (§ 3), ultra el castellanisme (sota una forma convencional, que no deixa de suggerir la manera com apareix al més sovint), incloc el mot castellà del qual aquell prové, i el mot correcte català que hi equival.

⁹ Pronunciat, com indico, amb [z], malgrat que la forma correcta catalana, per mor del grup *-bs-*, no té la *s* sonora. El cat. *absència*, a desgrat de la seva semblança amb el castellanisme adduït, no pot haver induït, doncs, la llengua a sonoritzar la sibilant.

¹⁰ La forma passada al català no pot haver estat el cast. "azarar", per raons semàntiques (per tal com aquest verb significa 'malmetre, fer malbé'), sinó el cast. "azorar", que ha sofert una fàcil assimilació vocàlica.

¹¹ Hi ha bon nombre de mots en relació, que tenen sempre la sonora [z]: *crusar*. (*els braços*) *crusats*, etc.

¹² El mot català genuí és, com dic, *camussa*, amb [s], sorda doncs; per tant, el català no pot haver contribuït a l'adopció de la sonora en el castellanisme (que, com veiem, es caracteritza per tenir *g-* on el mot genuí té *k-*). D'altra banda, ni el cat. *camussa* ni el cast. "gamuza" semblen mots autòctons (i, de fet, més es refereixen a la pell de l'animal que a l'animal mateix, vegeu *DCELC*, vol. II, s. v.). Nogensmenys, ací he esmentat aquest exemple, fent abstracció de totes les vicissituds dels noms català i castellà, per a posar en relleu que, quan el català manllevà al castellà "gamuza", el català, ultra substituir la [θ] per la [s], sonoritzà la sibilant i tot.

siderar-les a part del conjunt -i deixant de banda que ja he dit que només n'hi faria figurar cinc per a [s] i cinc per a [θ]. Em limitaré a recordar que hi ha castellanismes que han sofert la sonorització que comentem ací, però, havent trobat ja acollença al diccionari normatiu, això els lleva el caràcter de vulgarismes que, si no, els podríem atribuir; n'esmento un exemple de cada consonant originària: 1) de [s]: el cast. "tresillo", esdevingut el cat. *tresillo* [z], ja figura al *DGLC*, amb el significat de 'joc de cartes' (i amb indicació del seu origen castellà)¹³; 2) de [θ]: el cast. "rezar", esdevingut el cat. *resar* [z], figura també al *DGLC* (amb la indicació de provenença castellana).

8 — Malgrat que no he volgut abassegar amb un reguitzell d'exemples, penso que els casos presentats i comentats permeten de veure que els castellanismes del català que posseeixen una [s] (provinent de l'alveolar [s] o de la interdental [θ] de la llengua veïna) s'han incorporat totalment al sistema fonològic del català. Tant, que ells mateixos ens forneixen exemples clars de la tendència a la sonorització de la [s] interior en català, que esdevé sovint [z], ni que sigui violentant les possibilitats de realització del fonema /s/. I això, perquè aquest fonema, com tot el sistema dels sons de la llengua, es troba sota la pressió d'una força que duu la llengua a augmentar la seva sonicitat.

A. M. BADIA I MARGARIT

Universitat de Barcelona.

¹³ Modernament també ha pres el sentit de 'conjunt de sofà i dos sillons'; la pronunciació amb sibilant sonoritzada ja havia quedat establerta amb l'adopció del nom del joc de cartes, pronunciació que, naturalment, ha afectat el nou significat del mot, que tothom pronuncia també amb [z].